

lett, amit csak Krisztus tud áthidalni, aki maga is Isten. A haragvó Istent csak vérével és kereszthalálával tudja Krisztus kibékíteni. Mi unitáriusok értetlenül állunk a helyettes elégtétel váltsága előtt, mely azon kívül, hogy erkölcsi szempontból talány előttünk, de romboló is az ember erkölcsi fejlődésére nézve, mivel leveszi válláról a felelősség terhét. A mi felfogásunk az emberről optimista. Hisszük, hogy az ember természete alapján véve jó. A teremtetési történetben azt találjuk, hogy Isten az ő képére és hasonlatosságára teremtetete az embert. A teremtetés befejeztével, pedig látta Isten, hogy jó, amit teremtetett.

Az ember Istennek növekedésben levő gyermeke. Fejlődése során sokszor megtorpan, elesik, elveszíti az irányt, hogy aztán még nagyobb lendülettel igyekezzék Isten felé. Sokszor eltűnik látóhatáráról Isten arca, mint hegy mögött a nap, hogy aztán még hívogatóbban, fényesebben álljon előtte. Tagadhatatlan, hogy voltak emberek, akik állati szintre süllyedtek, de az is tagadhatatlan, hogy voltak, akik eszményi magasságokba nőttek, mint Jézus, Schweitzer, Martin Luther King és még sokan mások. Ők életükkel bizonyították, hogy a becsületesség, együttérzés, bátorság és hűség erénye megélhető a mindennapi gondok és nehézségek szorításában. Mint ahogy a Himalája gyémántporos csúcaival hívja és vonzza a magasba vágyókat, úgy hívják ők is tisztább és emberibb életre, az eszmény eddig még meg nem hódított magaslataira az embert, Isten gyermekét. Azt az embert, aki lelki tehetségeivel Isten munkatársává nőhet a világ építésében és szolgálatában.

Ezért zuhanás, megtorpanás, vereség és gyengeség ellenére is vallom: "Az ember szenny és sár felett/ szent orgonának született,/ s hiába riog néha a gonosz,/ a lélek mégse rossz./ A bűne: máz csak,/ magja: ősi, tiszta,/ és esdekel az Úr ölébe vissza./ Szava, a százszor diszharmonia,/ s marad örökre a jóság fia." (Walter Gyula)

Hiszek Istenben, a mi teremtetőkben és gondviselő Atyánkban; és hiszek az emberben, aki szellemiségében Isten felé növekszik, aki képes Isten országát valósággá tenni földi életünk határai és nehézségei között is.

SZABÓ GYULA

A BOLDOGSÁG KENYERE*

Kaptam a megtisztelő meghívást, hogy unitárius ifjak előtt tartsak egy előadást a boldogságról. Pontos cím szerint arról, hogy "Boldogok a ...Kik a boldogok?", kiegészítő toldalékként még azt is hozzátéve, hogy "Mikor mit jelentett és ma mit jelent boldognak lenni?". Nem mondhatom, hogy boldogan vállaltam az előadói szereplést, de végül is azzal győztem le ellenkezésemet, hogy a téma a lehető leghálásabb, mert hiszen a boldogság feltehetően mindenkit érdekel, s amellet mindenki "szakértője" is a kérdésnek azzal a boldogsággal és boldogtalansággal, ami sorsába osztályrészül jutott, tehát alapjában véve bárki "előadója" lehetne ennek a témának.

* Az előadásra 1994. júl. 29-én került sor a küküllődombói Unitárius Ifjúsági Konferencia rendezvényének részeként

Egy idő után azonban a "könnyű" feladat kezdett nehezebbnek látszani. Mert mi a boldogság, ha az annyiféle, ahány ember van a világon? S ki a boldog, ha a világ mindig úgy forog, hogy az egyik rész sír, a másik rész nevet? Vagy ugyanaz a rész az egyik órában boldog, a másikon boldogtalan? Leglátványosabb példája ennek a szüntelenül kettőbe vágott boldogságnak éppen a közelebről elmúlt hónap volt, amikor négy héten át csaknem a Földgolyó is játéklabdaként forgott a pályáján akörül, hogy betalál-e egy fej vagy egy láb a kapuba, és ha ebben a szerencsegolyóbishoz hasonló forgásban egy kapufa vagy egy kapuskéz kiütötte a labdát, az egyik részen a boldogság csúcsán voltak milliók, s a másik részen milliók szenvedtek a feneketelen boldogtalanságot. A boldogságnak és boldogtalanságnak ilyen világméretű tobzódásában, amikor millió egyéni boldogság vagy boldogtalanság tömegörömmé vagy tömegsírassá egyneműsödik egy centrifugális hatású labdakerekség körül, már-már valószerűtlennek tetszik az olyan "lábjáték", hogy áll magányosan a Tisza parton egy ifjú ember, és addig lát napsugár-lábakat már-már sarkantyúpengéssel táncolni a víz tükrén, a szelíd simaságon - ami már-már azért simaság, hogy a napsugár ne botoljék meg a víz habjának fodrában -, míg a természet örök szépségétől gyökeret ver a láb, s a néma mozdulatlanságban külön lelki gyönyörre pirosodik az a tüneményes égi mozgás is, hogy "Boldog órák szép emléke képpen/ Rózsafelhők úsztak át az égen"... Hol a boldogság? A mintásan sávozott zöld gyepen, ahol éles füttyök sípolják a szabálytalanságokat és szabályokat, vagy a folyóparti mezőn, ahol könyvbeli sorokként hevernek a sarjűrendek, s az ünnepélyes csendbe csak egy madár füttyent be néha? Lehetséges, hogy egy teljesen magányosan megélt folyóparti boldog pillanat is eséllyel indulhat a közboldogság tereire, úgy, hogy közel másfél évszázadon át nemzedékek számára válik boldog órák szép rózsafelhős emlékévé egyetlen nyári napnak az alkonyulata?

De ugyanígy lehet a kérdésesen tűnődni a bot "boldogabb végén" is, ott, ahol elkeseredésükben ütni, törni-zúzni is szoktak a boldogtalanok. Kereken százötven évvel ezelőtt - a boldogság és boldogtalanság világbajnokságának napjai előtt - feltűnt a kúnsági alföldön egy magányos, egy szál juhászlegény: "gyepes hanton furulyált" előbb a nyája mellett, s azután ment a szamarán földig érő lábbal, a testi nagyságánál nagyobbra testesült boldogtalanságával, mert szamarán hazavágtatva sem láthatta már életben a haldokló babáját. S megy azóta is százötven esztendeje így, a boldogtalanság közösségi élménnyé testesült képeként: "Megy a juhász számaron,/ Földig ér a lába; Nagy a legény, de nagyobb/ Boldogtalansága... Elkeseredésben/ Mi telhetett tőle?/ Nagyt ütött botjával/ A szamar fejére"...

S a magányos pásztortól, az ő nyájától és szamarától már csak egy lépés, hogy az ószövetségi szín is beleforogjon a világboldogság kérdésének örök körébe: egy népközösséget közboldogulásra vezérlő pásztor tűnik fel, akit a földi népi Ura egy lángoszloppal irányít a boldogság földje, Kánaán felé. "Pusztában bujdosunk mint hajdan/ Népével Mózes bujdosott,/ S követte, melyet isten küldé/ Vezérül, a lángoszlopot" - erre a térre is a másfél századdal ezelőtti prófétás költői szó terel, s ebben az "elbujdosásban" csaknem célegyenesen visz az út abba a pusztába, ahová "Jézus vitették a Lélektől", hogy negyven napi böjtölés, sokszori ördögi kísértés, testi-lelki próbatétel után egyszerre egy hegy magasából fogja be látómezejébe a sínylódók-szenvedők sokaságát, és megkezdve a tanítómesteri munkát, legelső sarkalatos tanításaival kilenc tételbe foglalva mondja el Máté evangélista szerint a boldogságról szóló tanait. Közel kétezer éve ez a boldogság kánonja a keresztény lelkek világkörében: ez a "Hegyi beszéd" szól századok óta százmillióknak arról, hogy kik a boldogok.

Jézus tanítása is porciózza a boldogságot. Ez a boldogság alapvetően azoké, akik szelídek, irgalmasok, tiszta szívűek, békességre igyekezők, s nem kevésbé azoké, akik sírnak és szenvednek, éheznek és szomjúhozják az igazságot,

háborúságot szenvednek az igazságért, miközben szidalmazták is őket, és minden gonosz hazugságot mondanak ellenük. Ezek azok, akik boldogok. Ez a boldog rész, amely "jutalomként" nyeri el a boldogságot, ami lehet mennyország is - leginkább az -, de lehet az igazság éhezésének és szomjúhozásának megelégtetése is. A többinek, a másik résznek "jaj" Lukács evangélista írása szerint: a gazdagoknak, a betelteknek, a nevetőknek, akik majd éhezni, sírni és jajgatni fognak.

Ki tudná megvizsgálni s megmondani, hogy a Hegyi beszéd után a kétezer évnyi történelem miként teljesítette be Jézus boldogság-ígét? Annyi bizonyos, hogy a Hegyi beszéd előtt és után a boldogság örökös célja az emberi létezésnek és az örökös célhoz képest ritka állapota. Ha elfogadjuk, hogy az ember történelmi sorsa a küzdés és bízás, ezzel együtt átláthatjuk azt is, hogy a küzdés a boldogságért folyik, s ha a boldog állapot csak ritkán és rövid időre érhető el, akkor az a "bízva bízás" adja az erőt a további küzdéshez, hogy egyszer mégiscsak meglesz a "jutalom". Maga a küzdés folyik szüntelenül, mert - egy költői Hegyi beszéd szerint - "úgy kell a boldogság, mint egy falat kenyér". Ez a telitalálatos szó nemcsak azt fejezi ki, hogy életünk legfőbb célja s szükséglete - akár értelme - a boldogság, de azt is tartalmazza, hogy noha maga a falat kenyér is boldogságszerző eleme az életnek, a boldogság nem azonos a falat kenyérral, még akkor sem, ha a hasonlításban a boldogsággal azonosnak látszó értéként került "mérlegre".

Mindamellet a kenyeret nem kell félretenni, sőt még azt a "meleget" is melléje kell venni, amit kívülről fűjt refrénként tudunk gyermekkorunk óta: "Hol a boldogság mostanában? Barátságos meleg szobában". Éhségben kenyér, szomjúságban ital, hidegben meleg, melegben hideg: a létfenntartás és létfolytonosság biológiai boldogsága - legszorosabban magában foglalva a szerelmi tevékenységet is - olyan fundamentuma az emberi életnek -, s tágabban az egész élő világnak -, amely akár cél és tudat nélkül is folyton teremődik, szinte úgy, mintha minden pillanatban megismétlődne a világteremtés csodája. Ez a "legelső fok" a boldogságban, de ebből a "tényező" szintből akárhányszor a legmagasabb fokú lelki-idegi boldogság csúcsosodik ki, minek folytán az ember nem egyszerűen attól boldog, hogy nem hal éhen és nem fagy meg, hanem attól is, hogy verselési szinten megéli: "Az örök anyag boldogan halad benned a belek alagútjain...az őssejtig vagyok minden ős - az ős vagyok, mely sokasodni foszlik: apám- s anyámmá válok boldogan, s apám, anyám maga is kettéoszlik s én lelkes Eggyé így szaporodom!" Szinte természeti törvénynek tekinthető, hogy a boldogság állapota ezen az elemi-biológiai alapfokon a legkiterjedtebb, a legegyetemesebb - evés, ivás, párzás, alvás boldog percei táplálják az erőt, amellyel az örökös célért, a boldogságért küzdünk -, s végképp kitágul a kör, amikor a biológiai alap fenn a szellemi boltozaton zengi a boldogságot: "Minden s mindenki szeret engem - ember lettem a szerelemben...Ember vagyok és olyan boldog, mint, ha vannak, az örök dolgok".

Ritka állapot a boldogság az örök dolgok sodrában? Lehet, hogy az ellenkezője igaz: ha vannak örök dolgok, azok között a legállandóbb a boldogság. Hiszen az ember boldogságérzékelése az emberi szubjektivitás folytán olyan sokféle, hogyha azt mind "felmérnök", akkor az is kiderülhetne, hogy az egész emberi lét az örökös boldogság állapotában van. Mert ha például az emberiség többsége a meddő életélésen felül tenyészvirágzást is megél, már arra is megvan a boldogságkiosztó szentenciája az embernek: "Ó, boldogan hal meg, aki virágza...örökre meghal, ki csak él"... De van a mércének olyan véglete is, amely a nyomorúságot méri jónak s a boldogságot rossznak az ember életében, esszerint: "A nyomorúság az embert készíti az életre, de a boldog állapotban ellágyul a vétkekre". Ennél is élesebben hegyezi a boldogságot a tövis hegyére az a tanítás, amely a mezei világ tövisei és virágai között már három századdal ezelőtt így mutatott boldogságot: "Nyomorúságodban hügyed boldogságodat! Amint az mezőben tavasszal nagy gyakorta sétálván, amaz kéz sebesítő tövisek között találd

az jó szagú, szép gyöngyvirágokat és szömedet gyönyörködtető sárga és kék violát: hasonlatosképpen ez világi szorongató nyomorúságokban és szenvedésekben leled fel az boldogságot. Boldogok vagytok, azt mondja az igazságnak szája, midőn benneteket átkoznak az emberek és üldöznek"... A Hegyi beszéd igéje visszhangzik ebbe "fűvészkönyves" tanításban, ugyanaz az "igazság szája szól, amely a Hegyi beszédet hallgató szenvedő sokaságnak a sírók és szenvedők boldogságát hirdette. Pusztán ezen a "mezőn" is nagy sokasága látszik a boldogok seregének - könnyű a "számolás": milyen sokan vannak a nyomorúságban élők, annyival számosabban vannak a boldogok -, de a további "felmérésben" még ez a sereg is jelentősen megnövekedett azoknak a "magányosoknak" a számával, akik a világi nyomorúságokból "megszökve" egy kert, egy hegy, egy valamilyen "sziget" magányában találják meg a béke és megnyugvás boldogságát. Ők ilyen ígéretek hallgatnak: "Boldog, akit kész megelégedéssel/ A magány nyugalma fogad keblében.../ A bosszús szívek dühödésit, örült/ Várok háborgó zaját nem hallja,/ Amikor mások sanyarú bajok közt/ Napokat élnek... mint ki kemény sebbel megrakva csatának helyéről/ megmaradt éltét szép nyugalomba teszi"...

Ezeknek a boldogoknak sorában pillanatra ott látom magam is, amint hét esztendővel ezelőtt öt szívsebbel "megrakva" megyek a hegyoldalban magasodó kert felé, és méregetem a magányba taszító "szél" erejét: "Eleve lemondunk az ábrándunkról, vagy kiábrándít magából a világ; üresnek látjuk a világot, vagy úr támad bennünk; hiábavalónak érzünk minden emberi dolgot, vagy feleslegesnek érezzük magunkat; már megkaptuk a sebeket a világtól, vagy meg akarjuk előzni, hogy sebeket kapjunk: mindez - és még sok egyéb - csupa olyan hátszél, amely a városból a kert felé taszít"... A sokféle "küzdés" során sokan megvívják magányosan a küzdelmet e kérdőjellel: "Éljünk-e önnön örömeinknek,/ Vagy sírjunk a síró világgal?" Bizonyos boldogság-"tétel" szerint azok is boldogok, akik nem sírnak a síró világgal, jóllehet az "önnön öröm" jórésze ugyancsak szűrő tövis a magány boldog barlangjában: "Barlang kell a medvének, ha megunja táncát a vásár padján s kiszökik magányos bérc közé; mint én vonulok most tuskés bérci-magamba. Más vagyok mint más. Magasan tuskésen, így kell már élnem... Mit ér a sok tett és törtetés? Vér lesz abból, szenny és szenvedés... Ég veled, cselekvés, munka, harc! Engem többet ez tán nem zavarsz. Így vonul ma félre, aki jó: küzdeni a komisznak való... Mi közöm nékem a világ bűnéhez? Az én lelkem csak nyugalomra éhez. Az Isten gondja és nem az enyém: senki bajáért nem felelek én"...

Ebben a magánboldogságot kereső elvonulásban, a világ bajait kerülő elbűjásban azonban legtöbbször úgy jár a "menekülő", mint Jónás, aki "mivel rühellé a próféta, félt a várostól, sivatagba vágott, ahol magány és békesség övezte", de a néma nyugalomban egyszer csak azt kezdte kiáltani az Úrnak: "Én inkább ültem volna itt a pusztán, sorvadva, mint ma, gyökéren és sáskán. De böjt s jámborság néked mint a pélva, mert vétkesek közt cinkos aki néma. Atyjafiáért számot ad a testvér: nincs mód nem menni ahová te küldtél"... És így a legtöbb Jónás visszatér a pusztai jámborságból a harcok küzdelembe, akár a rühellt prófétaig merülve a harci tűzbe: "Nincs is itt haszna szépszónak s imának, csak harcnak és a hatalom nyilának. Én Jónás, ki csak a Békét szerettem, harc és pusztulás prófétája lettem"...

Példák sokasága azt mutatja, hogy a legtöbb boldog nem a "színén", hanem a "fonákján" viseli a boldogság köntösét. A legnagyobb rész nem attól boldog, hogy éli az örvendetes jó állapotot, hanem attól, hogy megfelelően "szabályozza" viszonyulását a veszedelmekhez, bajokhoz, nyomorúságokhoz, csapásokhoz. Ez a viszonyulás mindig számol a "boldogtalan útítárral" úgy, ahogy a Siralmas Magyar Krónika írója írta, amikor a győzelmes hadjáratból diadallal hazatérő erdélyi fejedelem fényes ünneplését megörökítve baljós árnnyal jegyezte meg:

"Csakhogy bezzeg a boldogtalan útitárs is, a következő nagy veszedelem mindezekből kovácsolton-kovácsoltatik vala". S amikor ugyanazon a fejedelmi ágon jó fél évszázaddal később újabb nagy veszedelem "kovácsolódtott", a fejedelem hú diákja a bujdosás rodostói magányában mély magábaszállással kereste a nyomorúság okát: "De mégis szerencsések volnánk, hogyha másoknak például lehetnénk, de nem leszünk. Mert hány ezer ember veszett és vész mindennap a tengeren, afelől elegenden mennek a tengerre. Hát minékünk nem volt-é példa előttünk? Volt, de tanultunk-é rajta? Mások is csak úgy cselekszenek: megtanulják, de el nem kerülnek. De mi lehet ennek az oka? Nem egyéb, hanem a nyughatatlanság és a nagyravágyódás... Mert nagyobb része...a jövődőt meg nem gondolja, se a jelenvaló jóval nem tud élni, se meg nem tudja becsülni, hanem a jövődöbéli bizonytalan jó után suhajt... Ettől vagy, hogy soha az ember nem lehet boldoggá, mert soha sem becsüli a maga állapotját, se azt, amit bír, hanem aztot, amit nem bírhat... Aki minket teremtett, annak legyen meg akarata rajtunk. Ő minket például tett az egész nemzetünknek, és boldogok azok, kik tanulni fognak rajtunk, kik az országgal együtt tartanak, és akik fűsthöz hasonló okból el nem hagyják nemzeteket és örökségeket". Boldogtalan állapot volt az, ahova a "boldogtalan útitárral" jutottak és fohászokda is a zágoni bujdosó, hogy "Adja Isten, hogy soha senki bennünket ne kövessen, és irtóztva halljon beszélni a mi hosszas bujdosásunkról", de ugyanabban a boldogtalan állapotban boldogan tudott "viszonyulni" az ostorozó vesszőhöz: "Így mondhatni természet szerint, de keresztényi módon szólva, Isten rendelése, és meg kell csókolni a vesszőt, amellyel ostoroz".

Az állatmesék világában találkozhatunk olyan történettel, amelyben nyulak szintjén beteljesedett az a szó, hogy "boldog, a ki másoktól tanul". Dávid Ferenc hitharcostársa - Heltai Gáspár - tette magyarul közkinccsé a nyúlboldogság fabuláját Kolozsváron, éppen annak a "határköves" történelmi pillanatnak az előestéjén, amikor az unitarizmus alapítója egy kerek körül mondott "hegyi beszéddel" Kolozsvár népét az erdélyi új hitre térítette. Messze volt időben és térben a nemzetséges sorsról való két elmélkedés, de a Kolozsváron napvilágra került fabula szinte párbeszédben állt a rodostói "mesével". A fabula szerint a nyulak így kerültek el a nagy nyomorúságuk miatti nemzetséges pusztulást: "A nyulak egybegyűlvén nagy panaszkodást tőnek enköztek az ő nagy nyomorúságukról. Mivel, hogy őket minden ember kergetné, megverné és megölné, holott ők senkit nem bántanak, senkinek kárt se tennének. Őszve tanácskozával ez okáért azt végezik, hogy tovább ne éljenek olyan nagy nyomorúságban, félelemben és rettegésben, hanem mindnyájan egyszermind megölnék magukat a vízbe. Elkezdének ez okáért mindnyájan egy nagy tóra futni. A békák a tógáton látván őket odajönni, megijedének tőle és egyszermind a tóba beszékednek. Látván azt egyik az idősb nyulak közül, kiáltani kezd: álljatok meg, álljatok meg!... Jó atyámfiai társóság! Amint én eszembe vészem, nem egyedül vagyunk mi nyulak olyan nagy félelemben és rettegésben. Lám ez lelkes állatok oly igen megijedének tőlünk nyulaktól, hogy mindnyájan kétségbe esvén megöleik magukat a vízbe. De mi nem kövessük az ő példájokat, hanem menjünk haza az erdőbe és a mire az Isten és a természet elrendelt, arra engedjünk". Éppen csak azt nem mondta a természeti és isteni rendelésről beszélő "keresztény" nyúl, hogy "meg kell csókolni a vesszőt". De mondta helyette Dávid Ferenc hitharcos társa a mese értelmeként: "E fabula arra int minket, hogy ki ki mind az ő nyavalyáját és állapotjának nehézségét békösséggel elszenvedje... Nehéz ugyan a békességgel való túrés. De azt gondoljuk, hogy nem egyedül vagyunk, hanem egyéb emberek is ugyanazon fődében ferednek mivelünk. Reménségben foglaljuk szüvünket, várva az Istennek gondja viselésének a végét".

Ókori - még Jézus előtti - pogány "mesemondó" kezdte el mondani a nyomorúságok békeséggel való tűrésének meséjét, és tart boldog vég nélkül a mese korunkig, amikor a nem is túlságosan keresztény költő egyre olyanokat hajtogat a "proletárjaihoz" szólva: "Csókolni kell az élet-mart sebet... dalolni kell a bánatok felett...nem szabad sírni soha semmikor, s ha halni kell, hát vígan menjünk halni". Közben pedig századokon át szüntelenül azt kellett tanulni és tanítani, hogy az örökké kovácsolóddó veszedelmek és csapások között kik a boldogok és mi az ember boldogsága. Minél több volt a boldogtalan háborúság és nyomorúság, annál több elmélkedő és tanító könyvet írtak arról, hogy a veszedelmek és csapások között hol és miben lelheti fel az ember a boldogságot. Azontúl, hogy "csókolták" a sújtó vesszőt, ugyanabban a vesszőben próbálták a támaszt is megragadni, és felfedezték, hogy egyedül önmagában keresheti az ember a boldogságot: a maga elméjének okosságában, bölcsességében, szívének bátorságában, az erős állhatatosságban, amelyekkel a súlyos megpróbáltatások között is méltósággal éli emberi sorsát, s ahelyett, hogy más földekre, más "egek" felé menekülne a bajok elől, megtalálja önmagában a bajok elviselésének és lebirásának útját és módját. A három, négy évszázaddal ezelőtti idő, a keresztény világ legmeghasonlottabb "belső háborúságának" a kora az, ahol eleink a legmélyebben elmerülve a nyomorúságokba a legmélyebben elmerültek boldogságuk forrásainak keresésébe. Rég volt, de nem járunk messzi időkben, ha boldogságunk és boldogtalanságunk huszadik századi kérdéseire keresve a választ, közelebről meghallgatunk egy-egy igét eleink "hegyi beszédeiből".

"...Imé ez világnak jobbik részét hadakozásokkal bétöltötték...nincsen olyan nemzetség, aki ez háborúságoknak rettenetes szeleit csak távol is ne érezné...Állj meg Európának akármelyik szegletiben, s meglátod szemeiddel ez lobbogó tüzet... Justus Lipsius, amint egyéb dolgokban is, ez közönséges veszedelmeknek szemlélésében messze kihatván mélyeséges ítéleteinek fényével, okot vett ez írásban arra, hogy mind a jelenvaló s mind a következő nyomorúságok alatt nyögő emberekben erős állhatatosságot gerjessen...Állassuk pedig Magyarországra Lipsiust... Mert ez széles világnak minden nemzetségi közül melyiknek vagyon nagyobb szüksége az állhatatosságra, mint az magyar nemzetnek?... Lappangunk, az ünnön hazánkban is bujdosunk, és ami az halálnál is keservesebb, im az sokféle ellenség miatt ezennel tolongva kell kiköltöz-nünk édes honunkból. De te, Lipsi, jöjj elő egy kevéssé: mutogasd meg minékünk, hogy mindezek emberi dolgok... Vedd ki szívünkéből a rettegést, erősíts meg a nyomorúságok ellen és az állhatatosságot öntsd mélyen a mi elméink-be... Avagy mint gondolkodol róla, hogy futással keresel magadnak megmaradást? Háborog és veszedelemben vagyon a te hazád, megvallom, de ezt melyik része nem szenvedné most Európának... Annak okáért nem hazánkat kell kerülnünk, hanem indulatinkat, és úgy kell szívünket megerősítenünk és elkészítenünk, hogy a háborúságban csendességünk, és a fegyver között békeségünk lehessen... Az eget és földet változtatod-é? Sőt inkább szívedet változtasd meg. Azt szükség megváltoztatnod, nem a helyet; és azt cselekedned: nem, hogy másutt légy, hanem, hogy más légy!... Mit használ, ha igen békeséges helyre mégy is? Te magaddal vonszod a hadat. Mit használ, ha igen csendes helyre mégy? Háborúság vagyon tekörnyüled, sőt tebened... De te ifjú, ha szómat fogadod, megmaradsz (=helyben ülsz) és megerősíted magadat a bánatbeli ellenség ellen. Mert mindeneknek előtte szükséges teneked az állhatatosság; és harcolva sokan lettek győzedelmesekké, elfutva senki sem"...

Akárhogy hallgattuk, nem hallottunk itt egy szót sem a boldogságról vagy boldogtalanságról. De meghallgatunk egy másik "beszédet" ugyanabból az időből, s miközben úgy találjuk, hogy az csaknem a másiknak a másaként szól, azt is halljuk egyben, hogy az folyton a boldogságról és boldogtalanságról beszél: "Az

örök boldogság kívánságáról és az életnek nyomorúságáról. Mindenek boldogul akarnak élni, de mi légyen az, ami az életet boldoggá teszi, arról kevesen gondolkodnak... Nem az eget, indulatidat kell megváltoztatnod, mert ha a tengereken túl mégy is, mindenütt inadban lesznek vétkeid... Aminemű ok hozott ki, ugyanaz kerget mindenütt...indulatiból kergetvén helyet cserélsz minden haszon nélkül, holott jól és csendesen élni minden szegletben lehet... Én valahol vagyok, mindenkor magamé vagyok, a dolgok hatalma alá nem adom, hanem azokhoz alkalmaztatom magamat... *Egyedül a jóságos cselekedet térsen boldoggá ez életben...* Ez hát az embernek az ő főbb jova, mely nélkül ha ki szűkölködik, ha minden egybe vagyon is, boldogtalan, megvettetett; de ha ez megvan, bátor egybe ne légyen, boldog és dicséretes...minthogy az egy okosság viszi tökéletességre az embert, úgy a már tökéletességre jutott okosság teszi boldoggá... Úgy mondhatod boldognak, ha fegyver villámzásától nem irtózik...ha a véletlen szerencsétlenségeket, megköztötetést, erőszakitételeket, számkivetést és az emberi elmének más egyéb haszontalan félelmét bátran hallhatja, azoktól nem retteg, sőt mindezekre azt mondja: ...én mindenkor ez ilyekre kész voltam, tudtam, hogy ember vagyok, azért az emberi sorsra magam régen elkészítettem. Ezek ám, kiket boldognak lehet tartani, kikre a szerencse nagy csapást nem tehet; mivel az előre ellátott veszedelemnek könnyű csapása van, de a tudatlanok minden véletlenre megrettennek... Rövidebb regulát adok, melyhez magad mérsékeljed és amelyből magad tökéletességedet észrevehessed. Akkor éred el a te főbb jóvadat, amikor megérted legboldogtalanabbaknak lenni a boldogokat. *A jóságos cselekedetekkel felékesítetett szabad elmének méltóságáról.* Fő boldogsága azért az embernek abban áll, ha a véletlen szerencsétlenségeket semminek tartja, a jóságos cselekedetekben gyönyörködik, és bátor szívvel minden kedvetlenségeket nemcsak megvet, de azokat nagy csendesen el is szenved. Boldog ember tehát az, aki mind a jóban, mind a gonoszban egyaránt tudja magát viselni... *A bölcs ember az egész világnak ura.* Semminemű szerencse, semminemű dolog a bölcs embert meg nem tántoríthatja, készen van mind a két részre, a jó szerencsének igazgatója, a szerencsétlenségnek meggyőzője... *Miben álljon az embernek valóságos boldogsága?* Az embernek fő boldogsága helyezettetett az elmébe, mely mihelyt azt a jó helyet elhagyja és alábbvalóba, a testnek tudniillik valamely részébe költözik...legottan megavul és többé boldogság nem léssen, ami boldogság vala. Nem kell azért boldogságunkat a testbe helyezettünk. Azok hát a valóságos, állandó és örök jók, amelyeknek az okosság fundamentuma, amelyek se le nem omolhatnak, se el nem fogyhatnak, se meg nem kisebbedhetnek... Ama bölcs Stilbo feleségét, gyermekit s hazáját elvesztvén és maga egyedül szabadulván ki a tűzből, Demetrius által kérdeztvén: mit vesztett volna el? Minden javaim - úgymond - magammal vannak és semmit el nem vesztettem az igazságból, állhatatosságból, mértékletességből és okosságból... Ezek nélkül, aki magát boldognak tartja, boldogtalan"...

A történelem nehezét szenvedték akkor "apáink", és létük boldogságát is csak a szenvedés súlya alatt tudták növvő pálmává eleveníteni. Szendték az életet - a nemzet már egy jó százada háromba szaggatva élt, nemzedékről nemzedékre a háborúság, a létveszedelem volt az alapélmény -, és a szenvedésben ismerték fel magát a boldogságot, az "ellenkező dolgokban" - a súlyos próbatételekben - magasztosulva fel a boldogság legmagasabb fokára: "*Az ellenkező dolgoknak hasznos voltokról*" szól az egyik boldogság-"tétel", s a szenvedő ember boldogan fordította a maga javára a bajt: "Miért történnek sok gonoszok a jóknak?... Atyai szívvel viseltetik hozzánk az Isten, és akiket erősebben szeret, munkákkal, fájdalomokkal és kárvallásokkal azokat gyötri, hogy valóságos erőt gyűjtsenek. Nem láttatik boldogtalanabb nekem annál, mint akinek soha semmi szerencsétlensége nem történt. Mennél nagyobb a kín, annál nagyobb a dicsőség.

A nyomorúság szüli a jóságos cselekedetet... Miért a táborból is a vitézbbek küldtettenek a nagyobb veszedelmekre?... A veszedelmeknek gyakor volta megvettetését azoknak okozza. Az az erős és merő fa, melyet a gyakor szelek ostromolnak, mivel az ingatással tömörsödik, és állhatatosabban veri gyökerét... Megtörődött kéz kell a szántóvetőnek. A lövésre felhúzendő ideg vállas katonát kíván. Amely bajnok kék ütést nem vett, nem vihet nagy szívet a harcra...kinek fogai az ököl alatt zörgöttek...s levettetésén elméjében el nem csüggedt, sőt erősebben kel fel, az ilyen nagy reménységgel ment a bajnokoskodásra"...

Lehet, nem véletlen, hogy éppen ezekben a súlyosan próbáló "boldog" években támadt a nemzet egyik legnagyobb géniusza, az az okosságban, bölcsességben, vitézségben legelső, aki az addigi nemzeti létet a legmélyebben vizsgálta meg, s abban a felmérésben a maga évszázadának a "magyar romlás" századának látva, fájdalmas bölcsességgel vette szemé elé a magán- és közboldogságnak egy sajátosságos kérdését: "...bizonyos okkal panaszkodhatnám a szerencsére, nem azért, hogy egyszer hazánkat magassan felvitte, most mind alább-alább, szállítja: azért nincs mit panaszkodnunk, tudván, hogy ez a világi törvény, hogy a ki benne született, annak halála is következék, és ez az Istennek akaratja. Sokáig volt dicsőséggel a szerencsének felső kerekén a Magyar Fátum; ha most alább szállott, nem szokatlan dolog történt rajta ebben a világban. Hanem azon panaszkodnám a szerencsére, hogy evvel a geniummal, evvel az hazám szolgálatjához való készséggel, végezetre evvel a jó igyekezettel ebben a magyar romlásának seculumjában helyeztetett engemet, és nem azokban a dicséretes időkben, melyekben az Isten kegyelemmel volt a magyarokhoz, és nem fordította volt orczáját őtőlök, hanem rettenetessé tette volt azoknak, a kik most unalommal néznek reánk, és csúfsággal említenek bennünket... Nem mondhatni egy országot boldogtalannak, az ki sok időközön által és sokáig hervadhatatlanul állott virágjában, és már alább kezdett szállani, mert ez a vége az világi dolgoknak; és nem mondhatjuk boldogtalanságnak azt, hogy ennek ez világi törvénynek alája vettetett, holott minden más is úgy vagyon; hanem boldogtalannak mondhatjuk azt az embert, a ki a maga országának leszállásában és esetiben születettik és nem virágjában. Azért ehez is szerencse kell".

Követve ezt a sorsfelmérő visszanezést, szem elé tűnik egy boldog pillanat abból az évezed eleji időből, amikor az Isten még nem úgy volt "kegyelemmel, hogy ellenkező szelekkel erősítette vastagabbá a fa gyökerét, hanem virágoztatta a fát, s amikor a magyarokat kereszténységre térítő Gellért püspök úgy élt meg egy kivételesen boldog érzést és gondolatot, hogy egy pihenő szállásán éjfél tájt meghallotta egy kézimalom forgásában és a malmot hajtó asszony énekében "a magyarok szimfóniáját". "Csodálkozva szólott erre a püspök Valterhez: »Hallod-e, Valter, a magyarok szimfóniáját, miképpen hangzik?... Csodálatos dolog - mondja a püspök -, hogyan boldogul az ember... Boldog egy asszony, aki bár mások hatalma alatt áll, köteles munkáját ilyen szépen, zúgolódás nélkül, vidáman végzi.«."

Ennél a malomnál, ennél a kenyereünk lisztjét őrölő "szimfóniánál" kínálkozó alkalom nyílik arra, hogy félbehagyjuk a boldogságról szóló traktát. A kérdés iránt érdeklődő kérdésben nem volt benne az, hogy "Ki a boldogtalan?", mindamelllett némileg boldogan mondom, hogy félig - meddig elkerültem azt a boldogtalanságot, amit egyik tudós elődünk bölcs könyvében láttam egyszer rég a kérdés és válasz foglalatában megjelenni: "Ki a boldogtalan ember? (1) Aki mit tud, másnak nem taníthatja. (2) Aki amit tanít, maga nem cselekeszi. (3) Aki amit nem tud, mástól meg nem kérdi.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

EGY NÉV AZ ŐSHOMÁLYBÓL

Egy régi legenda szerint, mikor megtudta, hogy munkára elhajtott férje ott pusztult az építkezésnél, egy kínai asszony fájdalmától a Nagy Fal is meghasadt. A szép legendákkal ellentétben, az embernek egyre inkább az a tapasztalata a kőkemény világgal kapcsolatban, hogy nem rendíti azt meg sem a fájdalom, sem az igazságtalanság. Nem egyetlen kínai asszonynak, hanem egész népeknek szenvedése vagy tévelygése sem.

Az ilyen legendákban, példázatokban, melyek akármelyik nép múltjából bőséggel bukkanak elő, s néha valóban olyan pontosan csillognak az értelemről, olyan kikezdehetetlenek a maguk kerekességében, mint a drágakövek, - magánármák is azért, attól jelennek meg, tipikussá emelve, mert a közösség mindenkori bölcsességét, igazságérzetét, szimmetriaérzékét fejezik ki. Az emberegyed por-szem ugyan, de sorsának fordulatai, tartalmai és tanulságai az összesség sorsára vetik a fényt.

A mai tudomány, mely a számítógépek villámgyors gondolkodásába halmozza fel, hordja össze és táplálja be a legkülönbélebb fellelhető adatokat, anyakönyveket, kataszteri felméréseket, statisztikákat az élettartamról, a járványokról, háborúkról, inségről, nyomorúságról, de az élet örömeinek, az alkotó géniuszok az adatait, vagy csak az egyszerű mindenkori munka olyan eredményeit, hogy hol, mikor, milyen volt a termés, lóval szántottak-e vagy egyetlen megmaradt tehénnel, már olyan dolgok kikalkulására is képes, miszerint elődeink egész biztosan nálunk nehezebben boldogultak az élet nehézségei közül a "könnyebben": olyan dolgokkal, melyek a fizikai lét biztosításával függtek össze - ám ők boldogultak könnyebben az olyan egészen nehéz dolgokkal, mint például az elmúlás, a halál.

S mindezek mellé segítségül világosan kitetszik, hogy nem egyszerűen a tudás vagy a tudatlanság tényezője járult. Hanem az emberi szellemnek egy változatlan és nagyon fontos tartozéka: a lelki élet, a hit dolgainak kérdésköre.

Egészen apróságnak, árnyalati dolognak tűnő adatokból lehet kiindulni nagy horderejű felismerések felé. Hogy mennyire nem csak a mindenkori egyed, az emberi én, hanem az egész közösséget, a családot, a nemzetet érdeklő intézmény, a *szerep* hordozója lett a fontosabb egy szép napon az emberi társadalomban, azt ezer más mellett példázza egyes vidékeken, egyes családokban ugyanannak a keresztnévnek (vagy néhány keresztnév variálásának) ismétlődése. A családfán, mint valami leltárban, egész oszlopokat képeznek azok a "megszokott" névadási szokások, melyek a családfői szerepkör hordozását, továbbvívését biztosították. Annak a felismerésnek a jegyében, hogy nem is a mindenkori gazda, hanem a gazdaság jó állapota és tekintélye a döntő fontosságú. Eleink világképébe nagyon pontosan beletalált, annak a tapasztalatnak a jegyében, hogy a földi lét ismételen fenyegetett tartalma bizonytalan - ama bölcsesség, mely nem csupán személyre szabott stabil pontokat keres meg és alakít ki az élet körül. A mindennapok túléléséhez szükségét érezték egy mentális menedéknek. Ezt adta meg számukra egy a mainál sokkal rövidebb átlagéletkor mellett is a vallás mint